

પ્રાર્થના (આત્મપ્રાર્થના)

“હે અંતઃકરણ ! શબ્દ બ્રહ્મ છે. શબ્દ ધ્વનિ ક્યારેય નાશ પામતો નથી. મુખમાંથી શું બહાર નીકળે છે તે વધુ મહત્ત્વનું છે. ન બોલવાનું બોલાઈ જાય, ન સાંભળવાનું સાંભળવું પડે, ન જોવાનું જોવાઈ જાય, આ બધાથી ખૂબ જ ગુસ્સો આવે, ગુસ્સે થઈ પણ જવાય, દુઃખી થવાય, હતાશ થઈ જવાય ત્યારે હે અંતઃકરણ ! (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર) આ શરીરને લાશ માનીને વિચાર કે ત્યારે તું ગુસ્સે થઈ શકીશ ? દુઃખી થવાશે ? નારાજગી વ્યક્ત કરી શકાશે ? ના. બસ તો. (કારણકે તું હોઈશ જ નહીં, તું નાશવંત છે.)”

હે અંતરઃકરણ ! આ આત્માની વિનંતી છે. મને (આત્માને) પરમ આત્મામાં ભળી જવા દે. તમે શાંતિપુત્ર બનો. શાંતિપુત્રને અશાંતિ સ્પર્શી ના શકે. હું અખંડ એ બ્રહ્મ છું. મને કોઈ માયા બંડ અડતું નથી.

હે અંતઃકરણ ! મૃત્યુને નજર સમક્ષ રાખીને જીવો.”

(આ રીતે આવું રટણ વારંવાર કરતા રહેવાથી આ જ્ઞાનબળે મૃત્યુ પર વિજય પણ પ્રાપ્ત થશે અને આત્માનુભવ પણ થશે. પછી જીવતા સુધી જીવનમુક્ત અવસ્થા રહેશે અને મૃત્યુ બાદ કૈવલ્ય (સાયુજ્ય મુક્તિ)ની પ્રાપ્તિ થશે. અલબત્ત, ગુરુકૃપાની જરૂર તો છે જ.)

હે મારા અંતરાત્મા !

તારી જવાબદારી પવિત્ર ગણજે.

બધા પ્રત્યે નમ્ર થજે.

તારું અંતઃકરણ ડંખ અનુભવે એવું કશું કદી કરીશ નહીં.

જેમને મદદની જરૂર છે તેમના પ્રત્યે સ્વેચ્છાએ હાથ લંબાવજે.

જે તારા ભણી ઊંચું જુએ, તેના ભણી નીચું જોઈશ નહીં.

તારા નિયમથી બીજાનો ચુકાદો તોળીશ નહીં.

તારા ખરાબમાં ખરાબ દુશ્મન પ્રત્યે પણ દુર્ભાવ સેવીશ નહીં.

કોઈની પર, ખોટું કરવા માટે પ્રભાવ પાડીશ નહીં.

કોઈના પ્રત્યે પૂર્વગ્રહ રાખીશ નહીં.

તારા બધા કાર્યોમાં, વિશ્વસનીય બનજે.

“પ્રસ્તાવના”

સંગીત - એક મનોવૈજ્ઞાનિક સાયુજ્ય

- સંગીત એ જ સૌંદર્યનું સાકાર અને જીવંત સ્વરૂપ છે.
- સંગીત એ આત્માની કલા છે.
- વિવિધ રાગરાગિણી જીવતી સંસ્કારમૂર્તિ છે.
- ઉત્કટ રાગરાગિણી યુક્ત સંગીતની દીર્ઘકાલિન ઉપાસના થકી પ્રગટતું આત્માનું પરમ તત્ત્વમય દર્શન દિવ્ય હોય છે.
- રાગરાગિણી યુક્ત ભજન શબ્દબ્રહ્મને પરિપૂર્ણતા અર્પે છે. સંગીતની વિવિધ રાગરાગિણીના દિવ્ય આંદોલનો પિંડબ્રહ્મને શાંતિ અને પરિતોષનું કવચ પૂરું પાડે છે.

- રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

સંગીત - એ સૂર અને લયનાં સમન્વયથી ઉદ્ભવતી એક ઊર્જા છે. સ્વર એ મગજનાં જ્ઞાનતંતુઓને ઉગ્રતા - તેમજ શાંતિ પહોંચાડી શકે છે. જે સ્વર જે રીતે રજૂ થાય, એ રીતે તેની અસરો ઊભી થઈ શકે છે. તેથી જ તો નાના બાળકોની ઊર્મિઓને કેળવે તેવા ઊર્મિગીત ગવડાવવામાં આવે છે. તેમાં ઉત્તેજના પણ ભળવી જોઈએ. ઉત્તેજનાથી બાળકોનું ચેતાતંત્ર વધારે ગતિમાન બને છે. લાગણીઓમાં એક સમતોલપણ આવે છે. અવાજની પ્રબળતા અને રજૂઆતમાં જ્યાં સુધી એક પ્રમાણ જળવાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી સૂર અત્યંત મર્મયુક્ત જણાય છે તે સૂરની મિઠાશ ‘હાલરડા’ સ્વરૂપે જ્યારે બાળક સમક્ષ રજૂ થાય ત્યારે તે બાળકને એક શાંતિનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે મન શાંત થાય ત્યારે ઊંઘનો અહેસાસ થવા માટે છે. માનવસંબંધોના વિવિધ સંજોગોને વિવિધ ઊર્મિગીતની સંવેદનામાં ઢાળ્યા છે. તેના દ્વારા માનવી પોતાની લાગણીઓનું સમતોલન કરી શકે છે.

ઉત્સવો, તહેવારો તેમજ માનવીની દિનચર્યા આ તમામ કાર્યો માટે ખાસ સંગીત હજારો વર્ષોની સામાજિક પ્રક્રિયામાંથી ચળાઈને અત્યારે આધુનિક ઢાળમાં આપણને ઉપલબ્ધ થયું છે.

લય, એ શરીરનાં ધબકારા સાથે સંકળાયેલ છે. શરીરની તમામ પ્રક્રિયા એક નિશ્ચિત લયને અનુસરે છે, જેના આધારે નાડી ચાલે છે. આ લય અનિયમિત થાય ત્યારે આપણે માંદા પડ્યા તેવું કહીએ છીએ. લય ઉત્તેજના વધારે છે અને લય ન હોય તો તે અવસ્થાને મૃત્યુ કહીએ છીએ.

મનની સહજતા, સરળતા, હકારાત્મકપાણું, અનુકુલન આ તમામ સ્થિતિ સૂરની સંવાદિતા સૂચવે છે. તેનાથી મનની શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં શરીરની લય ભળે તો સંવાદિતા રચાય છે. જેને સાયુજ્ય કહી શકાય અને હાર્મની કહેવાય. આ હાર્મની શરીરને ઊર્જા આપે છે. આ હાર્મની ન સર્જાય તો શરીર રોગગ્રસ્ત બની જાય છે.

સંગીતની અભિયોગ્યતા દરેક વ્યક્તિમાં કેટલાક ઘટકોનાં સ્વરૂપમાં છુપાયેલી હોય છે. અભિયોગ્યતાના ઘટકો જન્મગત પ્રાપ્ત થતા હોય છે જ્યારે કેટલીક વાર જન્મથી ધરમાંથી મળેલા વાતાવરણમાંથી પ્રાપ્ત થતા હોય છે. આ ઘટકો તાલીમ ન લીધી હોય તો પણ વ્યક્તિમાં સમાયેલા હોય છે. જો તેનું માપન કરવામાં આવે અને તે ઘટકો કેટલા અંશે વ્યક્તિમાં વહેંચાયેલા છે તેનું મૂલ્યાંકન થાય તો એ તારણ પરથી એ જરૂરથી તારવી શકાય કે સંગીતના અભિયોગ્યતાના ઘટકો ધરાવનાર સારો ગાયક, સારો સ્વરગંઠન કરનાર, સારો વાજિંત્ર્ય વગાડનાર અથવા સારો સંગીતની કોઠાસૂઝ ધરાવનાર થઈ શકે. એવું પણ શક્ય બને કે તે વ્યક્તિમાં અહીં દર્શાવ્યા મુજબના કોઈપણ એક ઘટક હોઈ શકે, બે પણ હોઈ શકે કે આમાના બધા ઘટકો પણ હોઈ શકે. સંગીત અભિયોગ્યતા દ્વારા તારવવામાં આવેલ સંગીતની ક્ષમતા ધરાવનાર વ્યક્તિત્વને જો તાલીમ આપવામાં આવે તો તે વધારે ઝડપથી ગ્રહણ શક્તિથી સંગીત શીખી શકે છે.

સંગીતના મૂળભૂત ઘટકોમાં સૂરની સ્મરણશક્તિ, લયની પરખ, સૂરના તફાવતની પરખ, એ મુખ્ય છે. જેમાં સ્વર પારખવા માટેનાં કાનને કેળવવા પડતા હોય છે. તે કેળવાયેલા કાનને (Musical ears) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત આ કાન સૂર, અવાજ અને ઘોંઘાટને પણ તારવી શકે તેટલા સક્ષમ બની શકતા હોય છે. લયને જાળવવવી તે પણ એક આગવી સૂઝનું કામ હોય છે. લયનું નિયમન કરવા સિધ્ધહસ્ત કોઠાસૂઝવાળા સંગીતજ્ઞની આવશ્યકતા રહેતી હોય છે. સૂરોને વાજિંત્રોમાં મેળવવા માટે સૂક્ષ્મ સ્વરના સંકેતોને પારખવા માટેના કાન કેળવવા પડતા હોય છે.

આ તમામ બાબતો જન્મગત, યા તો આંતરિક સૂઝથી અને કેટલાક સંજોગોમાં તાલીમથી પ્રાપ્ત થતી હોય છે. સંગીતની અભિયોગ્યતા દરેક વ્યક્તિ ધરાવતી હોય છે. માત્ર પ્રમાણ અલગ અલગ હોઈ શકે.

અંતમાં સંગીત મનની લાગણીઓની સમતુલા જાળવવા માટેની ઉત્તમ બચાવપ્રયુક્તિ છે તેથી તે એક આરોગ્યની પ્રયુક્તિ (થેરેપી) છે. જે જીવનની આરોગ્યની સુસંવાદિતતા રચવામાં મદદરૂપ થાય છે. આ ઉપરાંત સંગીત શોષ તરીકે એક વ્યવસાયની કારકિર્દી તરીકે પણ વિકસાવવાનું બહુ મોટું ક્ષેત્ર છે. જે અત્યંત ઊંચી તાલીમ મેળવીને એક વ્યાવસાયિક કલાકારની સજ્જતા હાંસલ કરવામાં મદદરૂપ બને છે. એ કલાકાર પોતાની સૂઝથી સર્જનાત્મકતા વિકસાવી (લોકોના) શ્રોતાના હૃદયમાં ખૂબ ઊંચુ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકતા હોય છે જેને આપણે 'સાધના' કહીએ છીએ. તેથી જ સંગીત એક ઊર્જા છે. અને મનોવૈજ્ઞાનિક સાયુજ્ય સાધવાની પ્રક્રિયા છે.

શ્રવણ-ગાન ઉપાસનાથી શારીરિક કે માનસિક બિમારી ઉપર વ્યક્તિ કાબુ મેળવી શકે છે.

સંગીતથી આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તથા આંતરિક શક્તિમાં વધારો થાય છે. જો ભગવાનનું સંગીતમય ગીતો, ભજનો, ધૂનો, સ્તોત્રો સાંભળવામાં તથા ગાવામાં આવે તો ઉપાસક તેનું બધું જ દુઃખ, મુસીબતો વિગેરે ભૂલી જઈ તેના ઉપર કાબુ મેળવી તેને દૂર કરવાની આંતરિક શક્તિ મેળવી શકે છે.

કવિ કાલિદાસે કહ્યું છે, “સાહિત્ય સંગીત કલા વિહીનઃ સાક્ષાત્ પશુઃ પૂચ્છ વિષાણ હીનઃ” એટલે કે સાહિત્ય અને સંગીતમાં જે રસ ન ધરાવતો હોય તેને પૂંછડી વગરના પશુ જેવો કહ્યો છે.

ગીત, વાદ્ય, નૃત્ય આ ત્રણેય નાદનો જ વિસ્તાર છે. ભાષા અને સંગીતનું મૂળ નાદમાં છે, જેનું વિવરણ ભરતમુનિએ આપ્યું છે કે - “તતઃ સર્વમ વાક્યમયમ્” વાદ્ય સંગીત માત્ર સ્વરો પર આધારિત છે, નૃત્યકલા અભિનય પર આધારિત છે અને ગાયન-ગીતોનો સીધો સંબંધ સાહિત્ય સાથે છે. સંગીત નાદ-પ્રધાન છે. એટલે નાદનું સ્થાન પ્રથમ અને શબ્દ ગૌણ કહેવાય; પરંતુ શબ્દ વગર નાદ અધૂરું છે તેથી સંગીત નાદપ્રધાન સાહિત્ય છે. અને સાહિત્ય શબ્દપ્રધાન સંગીત છે.

સંગીત વડે નૈતિકતાના અને અનુશાસનના પાઠ ભણાવી શકાય છે. મનોવૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે કે કિશોરાવસ્થામાં વિજાતીય આકર્ષણને નિવારવા માટે સંગીતથી સદ્ભાવ કેળવી શકાય છે. આ માટે શાળાઓમાં તેમજ ઘરમાં ગીતો, ભજનો, શ્લોકો, સ્તુતિ, ઇંદ વગેરે બાળકોને શીખવાડવા જોઈએ તથા સાથે બેસી સ્વાધ્યાયની જેમ બોલાવવા જોઈએ. આનાથી બાળકનાં માનસપટ પર સારા સંસ્કારો અંકિત થશે. તથા બાળકોની યાદશક્તિને પણ કસરત મળી રહેશે. સંગીત વડે નૈતિકતા અને ચરિત્રતાના પાઠ ભણાવી શકાય છે. જેથી કરીને મોટા થઈને પોતાના કર્તવ્યો પ્રત્યે જાગૃત રહેશે.

પ્રભુના નામનું ગાન ગાવામાં આવે તે ભજન. ભાવપ્રધાન, શબ્દપ્રધાન, તત્ત્વપ્રધાન, અને અર્થસભર ગીત તે ભજન. ભજનનાં શબ્દોને અનુસાર તેમાં ભાવ-રસ પેદા થાય તેવા સ્વરોની વિશેષ રચના કરવામાં આવે છે. ભજનમાં ઉપયોગી એવા રાગો શાંત, ગંભીર, કરુણ અને વૈરાગ્ય રસવાળા હોય છે. ભજનને કંડરવા, દાદરા, દીપચંદી, ખેમટા, ત્રિતાલ, અધ્યા ધુમાળી વગેરે તાલમાં નિબદ્ધ કરવામાં આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, સૂરદાસ, કબીર, તુલસીદાસ વગેરે સંતો ભજન-ભક્તિથી અનાહત નાદની સાધના કરી શક્યા અને ત્યારબાદ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પામ્યા. મનુષ્યના મનની શાંતિનો સચોટ ઉપાય પ્રભુભક્તિ અને ભજન છે. ભજન મનુષ્યના જીવનમાં ચેતનાનો સંચાર કરે છે. ભજન હળવા શાસ્ત્રીય કંઠ્ય સંગીતનો એક ભાવપૂર્ણ વિશેષ પ્રકાર છે. ભજનમાં ચંચલ અને ક્ષુદ્ર પ્રકૃતિના રાગોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

આપણો ભારત દેશ અધ્યાત્મપ્રધાન છે. ભારતીય સંસ્કૃતિનો આત્મા આધ્યાત્મિક સ્વર અને ધાર્મિક અભિવ્યક્તિથી ગુંજિત થતો રહ્યો છે. આ અધ્યાત્મને વાચા આપવામાં સંગીત અને સ્વરનો તાલમેલ ભારત દેશમાં ખૂબ જ થયો છે. સાથે સાથે ભાષા અને સંગીતના સંબંધો પણ ખૂબ જ ગૂઢ રહ્યા છે.

ભાષા અને સંગીતની આરાધ્યદેવી સરસ્વતી માતાને આપણે એક હાથમાં પુસ્તક તથા બીજા હાથમાં વીણા સાથે જોઈએ છીએ. સંગીતનો પ્રથમ રાગ ભૈરવ ભગવાન શિવનાં અઘોર મુખથી ઉત્પન્ન થયો. આપણા આદિકવિ વાલ્મિકીની વાણીમાંથી સર્વ પ્રથમ ગાયન રજૂ થયું. લવ-કુશ દ્વારા વીણા સાથેનું ગાયન કાવ્ય સંગીતની પ્રથમ ઓળખ આપે છે. દ્વાપરયુગમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના બંસરી ગાન તથા રાસલીલાને આપણે સૌ કોઈ અનુભવીએ છીએ

તથા ખૂબ જ આનંદમાં ગળાડૂબ થઈએ છીએ. મોગલ વંશ દરમ્યાન તાનસેન, સ્વામી હરિદાસ, બૈજુ બાવરા તથા સુરદાસ, મીરાંબાઈ, નરસિંહ મહેતા, કબીરજી, રામદાસ, તુકારામ, બંગાળના ચૈતન્ય, તમિલનાં ત્યાગરાજ વિગેરે મહાનુભવોએ સંગીતના સ્વરોને પોતાના સાહિત્યનું ઉત્તમ પીઠબળ પૂરું પાડ્યું છે તથા સંગીત અને સાહિત્યને આધ્યાત્મિકતાના ખૂબ જ ઊંચા સ્થાને પહોંચાડવામાં મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો છે. આ સંતો, મહંતોના ગીતો, કવિતાઓ, ગાયનો, ભજનો, દ્વંદો, દોહરા વિગેરેને આજે પણ આપણા સંગીતકારો સંગીતમાં કંડારી રહ્યા છે અને આપણે તેનો ભગવાનની ભક્તિ કરવામાં માધ્યમ તરીકે ઉપયોગ કરીએ છીએ.

પ્રવર્તમાન કાળમાં (ગુરુરાજ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા) શ્રી રંગ અવધૂત મહારાજ પણ આપણને ઘણું બધું સાહિત્ય, ભજનો, દોહરા, સ્તોત્રો તથા પ્રભાતિયાના રૂપે આપેલું છે. નિજાનંદની મસ્તીની છોળો ઊડી રહેલી તેવી કોઈ ધન્ય અણમોલ પળોમાં એઓશ્રીના અંતઃસાગરના અમાપ ઊંડાણમાંથી ઉભરાઈને બહાર વેરાતી વૈખરીને કાગળ પર કલમને ટાંકણે ટાંકી દીધેલ બધી કૃતિઓ છે, એટલે કે આ ભજનો પોતાના આનંદ અર્થે જ, કાગળ પર ટપકી પડેલ કાવ્યોર્મિઓ છે. એ પ્રભુ પ્રેરિત દિવ્ય સાહિત્ય સર્જન છે. વેદ, ઉપનિષદ, સત્-શાસ્ત્રો મહાપુરૂષોની સ્વૈરવાણીમાંથી જે પ્રેરણા અને અપાર્થિવ આનંદ મળે છે તેવો અલૌકિક આનંદ એઓશ્રીના સ્વાનુભવ સ્વૈર ઉદ્ગારોમાંથી મળે છે. આ ભજનોમાં ભારોભાર તત્ત્વજ્ઞાન સહેલાઈથી સમજી શકાય એવી સરળ પણે સોંસરી ઉતરી હૃદયને સ્પર્શ કરે એવી પ્રાણપ્રદ જોશીલી ભાષામાં રજૂ કરીને પરાવાણીની એ અતિ ઉચ્ચ, ઉદાત્ત, લોકોત્તર ભાવનાઓને વૈખરી દ્વારા નીતારીને ધાર્મિક સાહિત્યની જેવી તેવી સેવા નથી કરી ! તત્ત્વ ચિંતકને અમૂલ્ય ચિંતન-ખોરાક પીરસીને ખરેખર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. અવધૂત એટલે ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલ યોગી. એઓશ્રીના સાહિત્યમાં એવા અવધૂત - જ્ઞાનીઓના સમ્રાટની મસ્તી કેવી હોય છે, તેમજ તે કેવા વાતાવરણમાં વિચરતા હોય છે, એ લગભગ દરેક ભજનમાં જણાઈ આવે છે. ફાવે તેવી વિકટ અને બેડોળ પરિસ્થિતિમાંયે એ આનંદ, સૌંદર્ય અને પ્રસન્નતાનું દર્શન કેવી રીતે કરી શકે છે, તે આ પુસ્તકના હર કોઈ ભજન પરથી જણાઈ આવશે. ભાવભક્તિનો મહિમા, ભારતીય સંગીતનો આહલાદક આનંદનો આસ્વાદ કરવો જ રહ્યો. ભૈરવી, આશાવરી, માલકૌંસ, સારંગ,

કેદાર, જયજયવંતી, ભીમપલાસ ઈત્યાદિ માધૂર્યપૂર્ણ સંગીત રાગો પર આધારિત આ ભજન ગીતોના ઉદ્દગાન સાથે જ અદ્ભૂત આનંદ તથા દિવ્ય સ્નેહભાવનું વાતાવરણ સર્જાય છે.

કોઈપણ મંત્ર, ભજન, કે સ્તોત્ર એટલે અમુક અર્થ ધ્યાનમાં રાખી કે વર્ગાદિ અક્ષરોની ગમે તેમ ગોઠવણી કરીને રચેલી યુક્તિ નથી, પરંતુ મંત્રમાં તો તેમાં આવેલા પ્રત્યેક દિવ્ય વર્ણમાં રહેલું સામર્થ્ય સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોનારને પ્રત્યક્ષ થાય છે. અર્થાત્ મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવો એ એના શબ્દો તથા તેના પ્રત્યેક અંગમાં રહેલી સિદ્ધિ - સામર્થ્યનું સ્મરણ કરવું એ છે, તેથી જ તે મંત્ર જપનારને અલૌકિક ફળની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આવી માંત્રિક દૃષ્ટિથી આવા વેદાંતસભર ભજનોનું મનન કરવામાં આવે તો દરેકને એક ચોક્કસ અનુભવ, સ્પંદન થયા વિના રહેશે નહીં. પૂ. શ્રીએ મૂળીફોઈને લખ્યું હતું કે, “શું એકલું અવધૂતિ આનંદ જ મુક્તિ કે મોક્ષ માટે બસ નથી શું?” ભારતમાં રહેતા મોટાભાગના લોકોના મનમાં એમ હોય છે કે અમેરિકામાં રહેતા આપણા યુવાનો ભૌતિક સાધનો મળતા ધર્મ, સાહિત્ય અને આપણા સંસ્કાર વારસાને ભૂલી જાય છે. આ માન્યતા બરાબર નથી.

મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે પ્રાર્થના હંમેશા હૃદયમાંથી ઉદ્ભવે છે, જીભથી નહિ. સામુહિક પ્રાર્થનામાં તો અદ્ભૂત પ્રસન્નતા છે. ઘણી વસ્તુઓ એકલા ન કરી શકાય તે સમુદાયમાં કરવાથી ઉત્તમ ફળદાયી બને છે. દરેક ભક્તના (સમુદાયમાં બેઠેલા) મુખેથી બોલાયેલી પ્રાર્થનાના વિદ્યુતતરંગો (વાઈબ્રેશન્સ) ભગવાન પાસે ત્વરીત પહોંચી જાય છે. કારણ પ્રભુ એકમાંથી અનેક થયા છે, તથા પ્રભુને મારું કરતા અમારું જ ગમે છે. ‘હું’ ‘મારું’માં દરેકને અભિમાનનો ભાવ થાય છે. જેને લઈ ઉત્તમ ફળદાયી નથી બની શકતું.

હજારો વર્ષોથી આપણે કઠોપનિષદની પ્રખ્યાત પ્રાર્થના કરતા આવ્યા છીએ. તેમાં આપણે પરમાત્માને કહીએ છીએ કે, “હે પ્રભુ ! તું અમને અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ લઈ જા, અસત્યમાંથી સત્ય તરફ લઈ જા, મૃત્યુમાંથી અમરતા તરફ લઈ જા.” સ્થૂળ તેમજ ગુઢભાવમાં પ્રાર્થનાનો આ ઉત્તમ નમુનો છે.

પ્રાર્થના દ્વારા માનવી કોઈક અગમ્ય, અદૃશ્ય ઈશ્વરનો સ્વીકાર કરે છે. તે સાથે અખંડ બ્રહ્માંડના કદ સાથે પોતાને સ્વીકારીને પોતાની અલ્પતાનો પણ સ્વીકાર કરે છે. તેનાથી મનની શાંતિ થાય છે. આ અનંત છતાં એક એવા

પરમાત્મા સાથે આત્માને એક પ્રકારનો સંબંધ બંધાય છે. સાચી શ્રદ્ધા તથા નિષ્ઠા પેદા થાય છે. આપણને સાચા પ્રભુભક્ત બનીને જીવનમાં ટકી રહેવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. માનવજીવનનો અંતિમ હેતુ ઈશદર્શન છે, મોક્ષ છે. તે તરફ આપણા જીવનને ગતિશીલ કરવામાં પ્રાર્થના ખૂબ મદદ કરે છે.

આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં અને ઉન્નત ધાર્મિક જીવન તથા વૃત્તિઓ કેળવવામાં પણ પ્રાર્થનાઓ, સ્તુતિઓ, ભજનો તથા ભક્તિ ગીતો - છંદો, દોહરા વિગેરેથી આપણને ખૂબ જ મદદ મળી રહે છે, પ્રભુની અને આપણી વચ્ચે આ એક એવું માધ્યમ છે કે જેની મદદ વગર પ્રથમ પગથિયું મૂકીને છેક ઉપરનું પગથિયું લેવું શક્ય નથી. શરૂઆતનાં પગથિયાઓમાં તો આપણને માધ્યમની જરૂર પડે જ છે. ઉપર જણાવેલ માધ્યમ થકી શ્રવણ તથા ગાન કરી, કંઠસ્થ કરી, ગાતાં ગાતાં પરાભક્તિ તરફ જવામાં ખૂબ જ મદદ મળી રહે છે.

પુણ્ય એટલે પરોપકાર અને પાપ એટલે સ્વાર્થ. માનવી કે પશુમાં જો કંઈક ફરક હોય તો તે સ્વાર્થ ત્યાગીને પરમાર્થી બનવાની ક્રિયા.

ભજન-કીર્તનમાં આપણે પ્રભુના દિવ્ય ગુણો ગાઈએ છીએ. અનેક ભક્તિગીતોમાં વર્ણવેલા ગુણો વિશે આપણે વિચારતા થઈએ છીએ. આપણી અંદર જ આવા ગુણો હોય છે, જે માયાના આવરણમાં છુપાયેલા હોય છે તેને આપણે બહાર કાઢી શકીએ છીએ. જેમ શરીરને શુદ્ધ કરવા દરરોજ સ્નાનની જરૂર પડે છે, બુદ્ધિને સતેજ રાખવા દરરોજ સ્વાધ્યાય, ઉપાસનાની જરૂર પડે છે, તે જ રીતે મનને શુદ્ધ રાખવા દરરોજ પ્રાર્થનાની, ભજનની જરૂર પડે છે. મનને વિશુદ્ધ રાખવાથી ઉમદા વિચારોનો તેમાં ઉદય થાય છે તેમ થતાં વહેલા મોડા તે આચરણમાં ઉતરે છે. આગળ વધતાં વધતાં, આ રીતે માનવી આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં આગળ વધીને આરોગ્યમય, ઉચ્ચ પ્રકારનું, દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવી પરાભક્તિ સુધી પહોંચે છે. જે મોક્ષપદના દ્વાર ખોલે છે. હું કોણ ? ઈશ્વર કોણ ? ધર્મ એટલે શું ? શાંતિ એટલે શું ? એ બધા પ્રશ્નો પર સુંદર વિચારો આપણા ધાર્મિક સાહિત્યમાં હજારો વર્ષોથી પડેલા છે, તે આ ભજનાવલિ દ્વારા આપણે સૌ કોઈ મેળવી આપણે પણ અહોભાગી બનીએ.

પૂજ્યશ્રીના સાહિત્યને ભક્તો સમક્ષ મૂકવાનો આ નમ્ર, પ્રામાણિક, નિઃસ્વાર્થ શુભ આશય પરિવારના સૌ રંગભક્તો વધાવી લેશે એવી આશા. શ્રદ્ધા કદી પણ નિષ્ફળ જતી નથી એવું અનુભવાયું છે અને તેના થકી જે આંતરિક સંતોષ, આનંદ અને સુખ થાય છે તે અવર્ણનીય છે.

ઓડિયો સીડી તથા બુક સાથે ભજનો સાંભળવાથી, ગાવાથી લાભ જ છે કોઈ નુકશાન નથી.

બે કે તેથી વધુમાં ભજનો સાંભળવાથી કે ગાવાથી સ્વાધ્યાય થાય છે. સ્વાધ્યાય એટલે બે કે વધુ સાથે પ્રભુના યશોગાન સાંભળવા કે ગાવા. આમ સ્વાધ્યાય પણ કર્યો કહેવાય.

સાથે સાથે અવારનવાર ભજનો ગાવાથી ભજનોનો રીયાઝ થાય છે. રીયાઝથી ગાવાની કળા ખીલે છે. ભજનો કંઠસ્થ થઈ જાય છે.

ભજનો સાંભળવાથી તથા ગાવાથી ભગવાનનું ભજન થાય છે. દુઃખી વ્યક્તિ પોતાના દુઃખો ભૂલી જાય છે તથા મન ઉપરથી દુઃખોનો બોજ ઉતરી જાય છે તથા આનંદને આનંદ વર્તાય છે.

આજના ચિંતાગ્રસ્ત, તણાવગ્રસ્ત અને અનિયમિત રક્તચાપ સામે સંગીત-ભજન એક શ્રેષ્ઠ શાંતિપ્રદ ઔષધ છે. પ્રભુ જે કર્તા, ભર્તા અને હર્તા પણ છે. તેના ગુણગાન ભજનો દ્વારા ગાવાથી વ્યક્તિના સંવેદનાત્મક, શારીરિક અને માનસિક સુખાકારીની જાળવણી અને પ્રસ્થાપના પણ થાય છે. માટે ભજન-સંગીત ઉપચાર શાસ્ત્ર પણ છે જે સંવેદનશીલ ભજનો ગાવાથી તેમાં રહેલા સંગીતના તરંગો દ્વારા રોગોના ઉપચારની અસરકારક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે.

આ પ્રકાશન મુદ્રણ દોષરહિત તથા શુદ્ધ, પવિત્ર તેમજ સંગીતમય બનાવવા અનેક ભક્તોનો સાથ સહકાર મળ્યો છે તે ભૂલાય તેમ નથી. શ્રી વિષ્ણુભાઈ જોષી, નૈમેષભાઈ પટેલ (ટાઈપ સેટિંગ તથા મુદ્રક), સંગીત નિયોજક શંભુ મહેતા, મૌલિક મહેતા તથા સ્ટુડિયોના માલિક શ્રી વિજયભાઈ તથા ગાયકવંદ, કાન્તિભાઈ રાવલ, મેહુલ પારેખ, ડૉ. દુશ્યંતભાઈ શુક્લ, પ્રિન્સિપાલ, વિશ્વભારતી બી.એડ. કોલેજ તથા નામી-અનામી સૌ સહાયકોનો નમ્રભાવે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

“જ્ઞાનપ્રપા ચાલુ કરી, પીએ સુભાગી જન, રંગકૃપા ગુરુની થતાં, થાય મુક્ત તત્ક્ષણ.”

પરિવારના સૌ રંગભક્તો આ નમ્ર નિષ્કામ પ્રયાસને વધાવી લેશે એવી આશા. પૂજ્ય શ્રી સૌનું કલ્યાણ કરો, સૌને સદ્બુદ્ધિ આપો, તથા સૌની રક્ષા કરો. પૂજ્યશ્રીના ચરણકમળમાં અનંત કોટી વંદન, અનંત કોટી પ્રણામ, અનંત કોટી નમસ્કાર. “ગુરુ કૃપા હિ કેવલમ્ શિષ્ય પરમ મંગલમ્ ।”

જસભાઈ એ. પટેલ (યુ.એસ.એ.)